

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSİ OLAYI

-Modern Türkiye’de Din ve Toplumsal Değişim*-

-Kitap Tahlili-

NURETTİN ÖZER**

Eski bir toplumun doğal olarak kimyasında bulunan ve en hakim bileşkesini oluşturan din olgusu nasıl ihmal edilebilirin cevabı basittir aslında: yeni bir toplum yaratma projesi. Ve fakat buradaki ihmal, bir gözden kaçırmaya değil, gözden uzaklaştırmaya yaslanmıştır. Mardin’in bize anlattığı hikayeye göre, bu bilinçli hareket tarzının öncesinde Tanzimat Dönemi (1839-1890) vardır; süreç buradan başlar; Jön Türkler Dönemi (1908-1918) ile ilerler; nihayet cumhuriyetin ilanından sonra artık tamamen niyetler pekişir ve toplumdaki tasfiye hızlanır. Şerif Mardin çalışmasında bu süreçleri toplumsal, idari, siyasi ve düşünsel temelleriyle beraber ayrıntılı bir şekilde aktarır bizlere. Buna göre Tanzimatçıların amacı, devleti batılı güçlerle tekrar yarışa sokmaktı ve reformlar, daha çok siyasi ve idari işleyişteki düzenlemeleri kapsıyordu. Ancak yeni eğitim öğretim kurumlarının açılması, onların nispeten laik müfredatları batılı tarzda yeni bir sınıf yaratır; akabinde bunlar daha çok devlet kadrolarını dolduracaklar ve bürokrasiyi oluşturacaklardır. Beri taraftan merkezi idare güçlendirilir ve yerel beylik ve şeyhlik gibi güçler zaafa uğrattılır. Yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti’nin önlenemez geri çekilişine, büyük yarışta geriye düşüşüne artık farklı çareler aranmaya başlanmıştır. Bu arada dinin toplum ve devletteki merkezi önemi de gitgide sorgulanır olmuştur kimi dönem aydınlarınca. Jön Türkler zamanında ise genel itibariyle din’e sosyal ve siyasal odaklı önem verildiği görülür; her ne kadar iyiden iyiye din karşıtı tutumlar belirginleşmeye başlasa da; yani Osmanlı uyruklarını bir arada tutmak gibi pratik bir amaç taşır bu önem; ancak 1. Dünya Savaşı’ndan yenilgiyle ayrılınca ve uyrukların bir çoğu elden çıkınca bu hakim görüş te Jön Türklerle beraber gündemden düşer. En nihayetinde geriye kalacak olan katı bir pozitivist paradigma ile seküler ulusalcılık tezleridir.

* İletişim Yayınları, 2015.

Said Nursi ise tam bu hengamenin ortasında 1876 yılında Bitlis’te dünyaya gelir. Gençliğine kadar yerel dini kaynaklardan ve medreseden yetişmesi, daha sonra gittiği başkentte, İstanbul’da, çağın fikirleriyle karşılaşması ve tartışmalara katılması, nihayetinde çözüm arayışları hep bu köklü değişmelerin etkisi altındadır. Dini fikirlerinin temelinde yenilikçi (müceddidi) tasavvuf ekolü, özellikle 17. yüzyıl alimi İmam Rabbani önemli yer tutar. Bunun dışında, dışa dönük fikirleriyle, ümmetin yenilgisine dikkat çeken çağdaşı sayılabilecek sufi Mevlana Halid Bağdadi’den de etkilendiği görülmektedir. Ancak Said Nursi’nin tarikatlara ve tasavvufa nasıl mesafeli durduğuna dikkat çeker Şerif Mardin. Bu mesafenin sebebi, elbetteki ümmetin dış dünyadaki kötü konumunun kişisel iç dünya yolculuğundan çok daha fazla zaruret kesbetmesidir. Son olarak 1925 yılından itibaren sürgün yıllarının başlamasıyla beraber fikri arayışı nihayete erer Nursi’nin; Risale-i Nur’lar ve imanın savunusu. 1960 yılında, sürgünde iken vefat eder. Nursi’nin sürgünde olmasının temel sebepleri, Mardin’in ifadesiyle, “Kemalist cumhuriyette toplumsal yaşama ve siyasal sistemlere dinsel bir temel oluşturmanın dışlanması ile Nurcu hareketin materyalizme saldırması, böylelikle de Kemalizmin pozitivist felsefi temellerini tahribe yönelmesi”dir.

Şerif Mardin, bir yandan Said Nursi’nin hayatını anlatır; fakat diğer yandan, daha çok anlattığı özellikle Anadolu’da din merkezli bir toplumun dönüşümüdür. Mardin, burada din merkezliliği betimlemek için ‘lehçe’ terimini kullanır. Elbetteki bu lehçe ‘İslami lehçe’dir. En geniş anlamıyla lehçeden kasıt, değerler ve bilişselliğin dışavurumu olan dil ve semboller dünyasıdır. Hayatın her alanına nüfuz etmiş mistik-şiişsel bir dünyadır bahsettiği. Anadolu’da yüzlerce yıldır kökleşen Kuran merkezli bir düşünceye koşut olarak daha çok mistik yaşantı. Ancak bu dünyanın hem harici, yani Batı kaynaklı bilim ve felsefik düşüncelerle; hem dahili, yani ilkinin kılavuzluğunda siyasi ve idari reformlarla geriye düştüğünü görüyoruz. Cemaatleri, loncaları, taşra ileri gelenleri ile geleneksel Osmanlı toplumu çözülürken, yeni toplum yeni dünyanın ilkelerine göre mekanik ve bloklara dayalı bir biçimde şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Mardin’in ortaya koyduğu üzere bunun halkça kabül edilmesi, Newton fiziğininin kabül edilmesinden daha zordur. Geleneksel bireyin çıkışsızlığına ve düştüğü boşluğa yardım nereden gelecektir? İşte Said Nursi burada devreye girer; İslami lehçeyi canlandırır; çağın bilimini edinmeyi hedef olarak koyar ve elbetteki iman’ı eski koltuğuna, baş köşeye oturtur. Arapça eğitimin ve düşüncenin dili olan Osmanlıca’nın üzerine, yirmi yaşından sonra öğrenilen Türkçe, Nursi’nin büyümlü şiişsel dilini oluşturmuştur. Ancak bu dilin ruhunun Kuran merkezli olduğuna yine de

dikkat çekmek gerekir. Şiirselliğin, genel anlamda bir coşkuya, yoğun hissiyata dayandığı hatırlanacak olursa; zamanın kaba rasyonalizmine karşı imanın irrasyonelitesini, yani aşkınlığı Nursi'nin tüm benliğiyle dışa vurmasından kaynaklandığı da düşünülebilir.

Said Nursi'nin başarısı kendi hikayesinde saklıdır esasında: Bütün varmak istediklerini, öncesinde kendi benliğinin oluşumunda müşahade etmiştir. Yoğun dinsel eğitiminden sonra başkentte çağın felsefik düşünceleriyle tanışmış ve özellikle bilimden etkilenmiştir. O zamanların hakim paradigması olan materyalizm ve pozitivistimin dine karşıt konumlanışını görmüş, bunlarla akli delillerle mücadele etmeye çalışmıştır. Diğer yandan, toplumun kurtuluşu için siyasi ve idari reformların dinsel ve modern mahiyette beraberce olmasına çabalamıştır. Ancak bu çabalardan sonuç alamayınca, siyasi arayışları ve felsefeyi bir kenara bırakarak, kendini tamamen müslüman bireyin inşasına adanmıştır. Ancak yine de bu birey, hem Kuran merkezli bir imana sahip, dinsel ahlakla ahlaklanmış, hem de çağla yarış edebilecek donanıma sahip olacaktır. Görüldüğü üzere Said Nursi, yepyeni dinsel bir öğreti getirmiştir ki bu, geçmiş'i güncellediği gibi, geleceği de geçmiş'le bağlantılandırmıştır.

Şerif Mardin'in bu çok yönlü sosyolojik çalışması bugünkü toplumsal ve siyasal düzenin, ayrışmaların ve toplaşmaların köklerini göstermesi bakımından da hayli önemlidir.